

Grażyna

Adam Mickiewicz

calibre 0.9.27

Grażyna

Grażyna – str 1

Omówienie – str 29

Coraz to ciemniej, wiatr północny chłodzi,

Na dole tuman, a miesiąc wysoko,

Pośród krążącej czarnych chmur powodzi

We mgle niecałe pokazywał oko;

I świat był na kształt gmachu sklepionego,

A niebo na. kształt sklepu ruchomego,

Księżyc jak okno, któreży dzień schodzi.

1

Zamek na barkach nowogródzkiej góry

Od miesięcznego brał pozłotę blasku,

Po wałach z darni i po sinym piasku

Olbrzymim słupem łamał się cień bury

Spadając w fosę, gdzie wśród wiecznych cieśni Dyszała woda spod zielonych pleśni.

Miasto już spało, w zamku ognie zgasły,

Tylko po wałach i po basztach strażę
Powtarzanymi płoszą senność hasły;
Wtem się coś z dala na polu ukaże,
Jakowiś ludzie biegą tu po błoniach,
A gałąź cieniu za każdym się czerni,
A biegą prędko, muszą być na koniach;
A świecą mocno, muszą być pancerni.
Zarżały konie, zagrzmiała podkowa,
Trzej to rycerze jadą wzdłuż parowa;
Zjechali, stają, a pierwszy z rycerzy
Krzyknie i w trąbkę mosiężną uderzy.
Uderzył potem raz drugi i trzeci,
Strażnik mu z baszty rogiem odpowiada;
Brzękły wrzeczadze, pochodnia zaświeci
I most zwodzony z łoskotem opada.
Na tętent koni zbiegli się strażnicy
Chcąc bliżej poznać i męża, i stroje;
Pierwszy mąż jechał w zupełnej zbroicy,
Jaką zwykł Niemiec przywdziewać na boje;
I krzyż miał czarny na białej kapicy,
I krzyż na piersiach u złotej petlicy,
Trąbkę na plecach, kopiją u toku,
Różaniec w pasie i szablę u boku.
Poznali męża Litwini z tych znaków,

Więc cicho jeden do drugiego szepce:

“To jakiś urwisz od psiarni Krzyżaków,
Tuczny, bo pruską krew codziennie chłepce;
O, gdyby nie był nikt tu więcej z warty,
Zaraz by w bagnie skąpał się ten plucha,
Aż pod most pięścią zgiąłbym łeb zadarty”.

Tak oni mówią; on niby nie słucha,
Lecz musiał słyszeć, bo się bardzo zdumiał, 2
A chociaż Niemiec, głos ludzki rozumiał.

“Książę jest w zamku?” - “Jest, lecz o tej porze Bardzoście wasze poselstwo spóźnili;
Dziś nie możecie stawić się we dworze,
Chyba na jutro”. - “Jutro? - Ani chwili,
Zaraz, natychmiast, choć w spóźnioną porę,
Litaworowi o posłach donieście;
Niebezpieczeństwo na mą głowę biorę,
A wy dla znaku pierścień tylko weźcie;
Nie trzeba więcej, skoro ujrzy godło,
Pozna, kto jestem i co nas przywiodło”.

Cichość dokoła, zamek we śnie leży;
Co za dziw? - Północ, jesienią noc długa;
Za cóż dotychczas w Litawora wieży
Lampa jak gwiazdka między kratą mruga? -

Wszak dziś powrócił, jeździł w kraj daleki, Snu potrzebują troskliwe powieki.

On przecie nie spi. - Posłano na zwiady,

Nie spi; lecz żaden z pałacowej straży
Ani z dworzanów, ani z panów rady
Do progu jego zbliżyć się nie waży.
Daremnie poseł i grozi, i prosi,
Groźba i prośba na nic się nie przyda;
Kazano wreszcie obudzić Rymwida.
On wolą pańską nosi i odnosi,
On głową w radzie, prawą ręką w boju;
Jego nazywa księżę drugim sobą,
W obozie, w zamku, jemu każdą dobą
Wstęp do pańskiego otwarty pokoju.
W pokoju ciemno i tylko od stoła
Kaganiec światłem konającym płonął,
Litawor chodził po gmachu dokoła,
A potem stanął i w myślach utonął.
Słucha, co Rymwid o Niemcach powiada,
Ale mu na to nic nie odpowiada.
To się rumieni, to wzdycha, to blednie,
Wydając twarzą troski niepowszednie.
Podszedł ku lampie, żeby ją poprawił,
Wrzкомо poprawia, a do głębi ciśnie;
Wcisnął nareszcie i całkiem zadławił,
Nie wiem, przypadkiem czyli też umyślnie.

Snać, że poskromić nie mógł wnętrzej wrzawy I w pogodniejsze wystroić się lice;

A jednak nie chciał, by sługą z postawy

Zgadnął pańskiego serca tajemnice.

Znowu komnatę obchodzi dokoła,

Lecz kiedy okna kratowane mijał,

Widna przy blasku miesięcznego koła,

Co się przez szyby i kraty przebijał,

Widna posępność zmarszczonego czoła,

Przycięte usta, oczu błyskawica

I surowego zagorzałość lica.

Potem w róg gmachu zwraca się z pośpiechem, Każe podwoje zamknąć Rymwidowi,

Siadł i z kłamliwą spokojnością mówi,

Szyderskim mowę zaprawując śmiechem:

“Wszak mi sam z Wilna przywiozłeś, Rymwidzie, Że Witold, pan nasz możny i łaskawy,

Miał mię podwyższyć książęciem na Lidzie

I spadłe dla mnie po żonie dzierżawy,

Jak swoją własność lub zdobycze cudze,

Litaworowi podarował słudze?” -

“To prawda, książę”. - “My więc po te dary, Jako przystało, wystąpimy godnie;

Każ wynieść na dwór książęce sztandary,

Zapalić w zamku ognie i pochodnie.

Gdzie są trębacze? Niechaj o północy

Zjadą na miasto i stanąwszy w rynku

Na cztery wiatry trąbią z całej mocy;

A póty będą trąbić bez spoczynku,
Póki się wszystko rycerstwo rozbudzi.
Niech każdy piersi zbroją ubeśpiecza,
Nasadzi groty i pociągnie miecza.
Zgotować żywność dla koni i ludzi;
Każdemu z mężów zgotuje niewiasta,
Ile zjeść można od ranku do mroku.
Czyj koń na paszy, sprowadzić do miasta,
Nakarmić i wziąć na drogę obroku;
A skoro słońce z szczorsowskiej granicy
Pierwszym promieniem grób Mendoga draśnie,
Wszyscy staniecie na lidzkiej ulicy.
Czekać mię rzeźwo, zbrojno i zapaśnie”. -
Tak mówił książę; wprawdzie jego mowa

4

Zaleca zwykłe do drogi przybory,
Lecz za co nagle i niezwykłej pory?
Dlaczego postać była tak surowa?
A kiedy mówił, choć gwałtowne słowa
Biegą, że jedno drugiego nie ściśnie,
Zda się, jakoby wyszła ich połowa,
A reszta w piersiach przytłumiona stygnie.
Ta postać coś mi niedobrego wróży
I głos ten myśli spokojnej nie służy.

Umilkł Litawor; zdało się, że czeka,
Aż Rymwid z wziętym odejdzie rozkazem;
I Rymwid milczy, a odejście zwleka;
Bo to, co słyszał i co widział razem,
Kiedy stosuje i waży w rozumie,
Z lekkich słów ciężką rzecz odgadnąć umie.
Ale cóż pocznie? - Zna, że księżę młody
Namowom cudzym mało daje ucha
I nie lubiący w długie brnąć wywody,
Zamiary knuje w swojej głębi ducha;
A skoro uknuł, nie dba na przeszkody
I hamowany tym srożej wybucha.
Lecz Rymwid, jako wierna panu rada
I zacny rycerz w litewskim narodzie,
Zapewne hańbie niemałej podpada,
Gdzieby powszechnej nie zabieżał szkodzie.
Milczeć czy radzić? - Na dwoje myśl dzieli, Waha się, w końcu na drugie ośmieli.
“Panie, gdziekolwiek chęci twoje godzą,
Nigdyć na ludziach i koniach nie zbędzie;
Wskaż tylko drogę, my za twoją wodzą,
Nie patrząc kędy, gotowi iść wszędzie;
I Rymwid pewnie nie przyjdzie ostatni.
Ale, o panie, na różnym miej względzie
Pospółstwo ślepe, twoich rąk narzędzie,

I mężów, którzy na coś więcej zdadni.

Bo i twój ojciec, choć lubił sam z siebie

Wyciągać skrycie przyszłych dzieł osnowy,

Jednak nim gminne miecze ku potrzebie,

Wprzódy ku radzie mądre wzywał głowy;

Kędym ja nieraz z wolnym zdaniem siadał,

A com umyślił, śmiało wypowiadał.

Więc i dziś wybacz, jeśli w szczerym głosie Zeznam, co serce ustom przekazało.

5

Długo ja żyłem i na siwym włosie

Dźwigam i czasów, i czynów niemało,

Przedsię dziś widzę, oby nie ze szkodą!

Rzecz dla nas starych niezwykłą i młodą.

Jeżeli prawda, że na ludzkie państwo

Ciągniesz, do twojej należące własci,

Ten pochód skory, coś na kształt napaści,

Zrazi i nowe, i dawne poddaństwo.

Ci jak zwycięzcy czekają zdobyczy,

Tamci kajdanów jak lud niewolniczy.

“Zaraz po kraju wieść ziarna rozsypie,

Ucho je gminne chwyta i przesadza;

Skąd w końcu gorzki owoc się wyradza,

Co truje zgodę i co sławę szczypie;

Okrzykną zaraz, żeś chciwy łupieży,

Wdarł się na państwo, któreć nie należy.

“Inaczej cale po dawnym zwyczaju

Litewskie niegdyś stapały książęta,

Niosąc stolicę do własnego kraju;

Tych książąt dobrze wiek mój zapamięta.

I jeśli zechcesz iść po starym trybie,

Spuszczaj się na mnie, w niczym nie uchybię.

“Naprzód rycerstwo obeślemy wszędy,

I tych, co w mieście zostali się bliscy,

I co na wiejskie powrócili grędy;

Mają na zamek zgromadzić się wszyscy;

Więc krewne pany, więc starsze urzędy,

Ku bezpieczeństwu a większej ozdobie,

Z sowitym poczem niech staną przy tobie.

Co nim dokonasz, ja mogę tymczasem

Wyruszyć jutro lub pojutrze z rana,

Ze służbą, z świętą osobą kapłana,

Tudzież z potrzebnym do uczyty zapasem,

Aby się wszystko złatwiło na przodzie,

A na zwierzynie nie brakło i miodzie.

“Nie tylko bowiem sam naród prostaczy,

Lecz i starszyna za łakocią goni;

A widząc zrazu pańskiej hojność dłoni,

Dobrze stąd sobie na przyszłość tłumaczy.

Tak zawsze było w Litwie i na Żmudzi;

Jeśli nie wierzysz, pytaj starych ludzi”.

6

Skończył, podchodzi ku oknom i doda:

“Wietrzno, niepewna na jutro pogoda.

Jakiegoś widzę rumaka przy wieży,

A tuż i rycerz oparty na łąku,

Drudzy dwaj chodzą konie wodząc w rękę;

Posły niemieckie - poznałem z odzieży;

Czy ich zawołać? czyli niech na dole

Przez usta sługi odbiorą twą wolę?”

To mówiąc okno przemknięte zaszczepił,

Niby niechący i patrzył, i gadał,

Ale umyślnie pytanie uczepił,

By coś o posłach niemieckich wybadał.

Na to mu prędko Litawor odpowie:

“Jeżeli kiedy wychodzę po radę

Do cudzych, własnej nie ufając głowie,

Zawždy twe zdanie na początku kładę,

Boś zewsząd godzien mojej czci i wiary,

Jak w polu młody, tak na radzie stary.

“Więc choć nie lubię, by dzieł przyszłych końce Lada czyjemu widne były oku;

Zamiar wylęgły w myślenia pomroku

Źle jest przed czasem wykazać na słońce.

Niechaj rzecz cała, dokonania bliska,

Jak piorun wprzód zabija, niż błyska; Przetoż ja krótko pytania odbywam:

Kiedy? - dziś, jutro; gdzie? - na Żmudź, do Rusi”.

“To być nie może!” - “Będzie i być musi;

Lecz dzisiaj tobie głąb serca rozkrywam.

“Dlatego kazał do konia i zbroi,

Dlatego nagle i orężnie godzę,

Bo wiem Witołda, że z wojskami stoi,

Gotowy wstręty czynić mi po drodze;

A może na to chciał do Lidy zwabić,

By zwabionego pojmać albo zabić.

“Ale ja z mistrzem pruskiego Zakonu

Tajemne zaraz związałem przymierze,

Aby mi swoje dał w pomoc rycerze,

7

Za co w nagrodę ustąpię część plonu.

Jeśli, jak słyszę, przybyli posłowie,

Znać, że na jego nie zwiedziony słowie.

“Wprzód więc nim zajdą siedmiorakie gwiazdy, Ruszymy przydać ku litewskiej sile

Niemców pancernej trzy tysiące jazdy

I pieszych knechtów we dwójnasób tyle.

Będąc u mistrza sam sobie wybrałem,

Jakie ma przysłać rumaki i chłopcy,

Od wszystkich naszych ogromniejsze ciałem,

Żelazem kute od głowy do stopy;
Wiesz, jako dzielnie brzeszczotami sieką
I dzidą srożsi od naszych daleko.
“Knecht zasię każdy ma żelazną żmiję,
Którą ołowiem i sadzą utuczy,
Potem ku wrogom nawracając szyję,
Podrażni iskrą, wnet paszcza zahuczy
Ogniem i gromem, zrani lub zabije,
Kogo jej strzelca trafny wzrok poruczy.
Od takiej broni niegdyś obalony
Pradziad Gedymin na szańcach Wielony.
“Wszystko gotowo; tajemnymi drogi,
Jutro, gdy Witołd w zaufaniu zbyt niem
Na Lidzie słabe zostawił załogi,
Wpadniem, podpalim, zabierzem i wytniem”.
Rymwid, niezwykłą rażony nowiną,
Stał pełen dziwu, nieprzytomny sobie;
Przegląda burzę, myśli o sposobie;
Skłócone myśli jedne w drugich giną.
Ale rzecz nagła, próżno zwlekać zdanie,
Z gniewem i żalem zawoła: “O panie!
Bogdajbym nigdy nie dożył tej pory!
Brat przeciw bratu ma podnosić dłonie!
Wczora wyszczerbił na Niemcach topory,

Dziś ma je ostrzyć ku Niemców obronie? -

Zła jest niezgoda, ale gorszą zgodą

Chcesz nas pojednać; raczej ogień z wodą!

“Zdarza się wprawdzie, że sąsiad sąsiada,

Z którym nieprzyjaźń toczył od lat wielu,

Uściska wreszcie, gniewne serce składa,

8

Jeden drugiego zowąc: przyjacielu;

Że bardziej jeszcze niżli złe sąsiady

Gniewne na siebie Litwiny i Lachy

Często u wspólnej pijają biesiady,

Snu używają pod jednymi dachy

I miecze łączą ku wspólnej potrzebie;

A jeszcze bardziej nad litewskie męże

I nad Polaki zawziętsi na siebie

Od wieku wieków są ludzie i węże;

A przecież jeśli do domowych progów

Waż zaproszony gościem od człowieka,

Jeśli dla chwały nieśmiertelnych bogów

Litwin mu chleba nie skąpi i mleka,

Wtenczas gad swojski pełnie w jego ręce,

Społem wieczerza, z jednych kubków pija

I nieraz senne piersi niemowlęce

Mosiężnym wiankiem bez szkody obwija.

“Lecz krzyżackiego gadu nie ugłaszcze

Nikt ni gościna, ni prośbą, ni dary;

Małoż Prusaki i Mazowska cary

Ziem, ludzi, złota wępchnęli mu w paszcze? -

On wiecznie głodny, choć pożarł tak wiele,

Na resztę naszą rozdziera gardziele.

“Spólna moc tylko zdoła nas ocalić;

Darmo hordami ciągniemy co roku

Burzyć ich twierdze i mieściny palić.

Przebrzydły Zakon podobny do smoku:

Jeden łeb utniesz, drugi rośnie skoro,

I ten ucięty rośnie w dziesięcioro!

Wszystkie utnijmy! Na próżno się trudzi,

Kto naszych szczerze chce godzić z Krzyżaki; Bo czy to z kniaziów, czyli z prostych ludzi, Na Litwie
całej nie znajdzie się taki,

Co by ich nie znał chytrósci i dumy,

Nie stronił od nich jak od krymskiej dżumy; Co by nie wolał stokroć od ich broni

Raczej śmierć w polu, niżli pomoc zyskać,

Raczej żelazo rozpalone w dłoni,

Niżli krzyżacką prawicę uściskać!

“Lecz Witołd grozi? - Czyż bez obcych mieczy Już nie zdołamy rozeprzeć się w polu?

Albo czy do tych kresów zaszły rzeczy,

Iż domowego naszych zwad kąkołu

Nie zdoła wyrwać dłoń bratniej przyjaźni,

Oręż dla cudzej zachowując kaźni?

“Skądże masz pewność, że słuszna twa skarga, Że Witołd znowu stawiać się upornie

Zdrady napina i umowy targa? -

Posłuchaj, szlij mnie do niego powtórnie,

Wznowim umowę”. - “Dość tego, Rymwidzie!

Znane mi dobrze Witołda umowy.

Wczora mu taki wiatr zawiał do głowy,

Dzisiaj nań znowu co innego przyjdzie.

Wczora ufałem książęcemu słowu,

Że sobie Lidę w dziedzictwo zabiorę;

Dziś Witołd uknuł coś różnego znowu,

Na gwałt swobodną wyśledziwszy porę,

Gdy się do domów rozjechali moi,

A on u Wilna obozami stoi,

Dziś oznajmuje, jakoby Lidzianie

Za swego pana słuchać mię nie chcieli;

Więc Witołd Lidę dla siebie wydzieli,

Mnie zaś w nagrodę inny kraj dostanie

Pewnie Ruś gołą lub bagna Warega!

Bo tam wskazana jest siedziba nasza,

Tam Witołd braci i krewnych wypłasza,

A świętą Litwę sam jeden zalega.

Patrz, jak uradził! a wie, na co radzić,

Bo w jedno bije, chociaż różną drogą,

Chciałby się jeden nad wszystkich posadzić

I sobie równych cisnąć pod swą nogą.

“Przebóg I czyż nie dość, że Witołda buta

Na koniu wiecznie trzyma całą Litwę? -

Pierś nasza wiecznie do zbroi przykuta,

Szyszaki już nam przyrosły do czoła,

Z łupów po łupy i z bitwy na bitwę,

Świat jako wielki zbiegliśmy dokoła:

To na Krzyżactwo, to znowu przez Tatry,

Na Polski pięknie zbudowanej sioła,

Stamtąd po stepach żeglujące z wiatry

Goniąc błędnego obozy Mogoła.

A cośmy skarbu z zamków wyłamali

I co żywego, szablica nie dotnie,

Głód nie dogryzie, ogień nie dopali,

Jemu znosimy, spędzamy ochotnie:

Na trudach naszych w potęgę urasta,

Od Fińskich zatok po Chazarów morze

Wszystkie pod siebie zagarnął już miasta.

10

Sam w jakim mieście! w jakim siedzi dworze!

Widziałem pysznych Krzyżaków warownie,

Na które Prusak nie spojrzy bez strachu,

A przecież mniejsze od Witołda gmachu,

Co jest na Wilnie lub Trockim jeziorze!

Widziałem piękną dolinę przy Kownie,

Kędy rusałek dłoń wiosną i latem

Ściele murawę, kraśnym dzierzga kwiatem;

Jest to dolina najpiękniejsza w świecie.

Lecz któż by wierzył? - u syna Kiejstuta

W pałacu świeższa murawa i kwiecie:

Takim podłoga kobiercem osuta,

Takie po ścianach rozwisłe bisiory,

Z liściem ze srebra i kwieciem ze złota;

Nad dzieło bogiń, nad smug różnowzory

Cudniejsza branek lechickich robota.

W kratkach u niego szklanne okienice,

Przywożne kędyś aż od ziemi końca,

Błyszczą jak polskich rycerzy zbroice,

Albo jak Niemen przed oczyma słońca,

Spod śniegu zimne gdy odsłoni lice.

“A ja com zyskał za rany i znoje?

Com zyskał, że od maleńkiego wieku,

Z pieluchów zaraz przewiniony w zbroje,

Książę jak Tatar żył o końskim mleku?

Cały dzień konno, w wieczór końska grzywa

Poduszką moją, przy niej noc wystoję,

A rankiem znowu trąba na koń wzywa;

Że wtenczas, kiedy moi równiennicy,
Jeżdżąc na kijach szablami z łuczywa
Beźpiecznie sobie grali po ulicy,
By siwą matkę lub dziecinną siostrę
Zabawić wojny kłamanej obrazem,
Wtenczas z Tatary jam gonił na ostre
Lub wręcz z Polaki ścinał się żelazem!
“Przecież me państwa od Erdwiłła czasu
I piędziesiąt szerzej ziemi nie zaległy;
Patrz na te mury z dębowego lasu
I na ten pałac mój z czerwonej cegły;
Pójdź przez komnaty, pradziadów siedliska,
Gdzie szklanne kupły? gdzie kruszcowe łupy? -
Miasto blach złotych mokry kamień błyska,
Miasto kobierców śniade mchu skorupy.
Cóżem chciał wynieść z ognia i kurzawy?
Państwa czy skarby? - nie; nic, kromia sławy!

11

“Ale i sławą wszystkim ponad głowę
Witołd podleciał, Witołd wszystkich gasi;
Jego, jakoby drugiego Mindowę,
Na ucztach wielbią wajdeloci nasi.
Jego na strunach i na wieszczym rymie
Do potomnego wysyłają blasku;

Nasze wśród gminu kto wypatrzy imię?

Kto podjąć raczy z niepamięci piasku? -

“Przecież nie zajrzym; niech walczy, niech gromi, Niechaj się w imię i skarby bogaci;

Tylko niech zęba chciwego poskromi

Od swych ojcyców, od ziemi swej braci.

Czyż dawno w środku pokoju i zgody

Gwałtem litewska wstrząsniona stolica?

Czyż dawno Witołd kniaziów wielkich grody

Naszedł i z tronu zmiotł Olgierdowica,

I sam owładał? - A tak lubi władać,

By jego poseł, jak Krywejty goniec,

Książąt podwyższał albo zmuszał spadać!

O! czas, że temu położymy koniec,

Czas, że po sobie jeździć nie dozwolim!

Póki młodego w piersiach żywię ducha,

Póki żelazo ręki zdrowej słucha,

Dopóki koń mój ze skrzydłem sokolim,

Com z łupów krymskich jednego wziął sobie,

Jakiemu równy dany tobie drugi,

A jeszcze dziesięć rze przy moim żłobie,

Którymi wierne poobdzielam sługi,

Dopóki koń mój!... póki szabla moja!...”

Tu mu gniew słowa i tchnienie zatłoczył,

Umilkł, lecz chrzęstem ozwała się zbroja;

Znać, że się wzдрыgnął i z miejsca wyskoczył.

Jakiż to płomień nad głową mu błysnął? -

Jak oderwana gwiazda przez niebiosa

Spada, z długiego żary trzęsąc włosy,

Tak on brzeszczotem koło stropu cisnął

I siekł w podłogę; od tęgiego razu

Rzęsiste iskry sypnęły się z głazu.

Znowu ich głuche obeszło milczenie,

Znowu rzekł książę: “Dosyć próżnej mowy,

Oto noc prawie dochodzi połowy,

Wkrótce usłyszym drugich kurów pienie;

Wiesz, com rozkazał; bądźcie w pogotowiu.

Ja legnę, może duch troskliwy spocznie

I ciało trochę pokrzepię na zdrowiu,

12

Bom trzy dni nie spał. Teraz jeszcze mrocznie, Lecz dziś zapełnia księżyc rogi nowiu,

Świt będzie widny, ruszymy niezwłocznie,

Synom Kiejstuta w Lidzie zostawimy

Godne dziedzictwo - popioły i dymy!”

To powiedziawszy usiadł i w dłoń klasnął;

Skoczyli słudzy, kazał zwlekać szaty

I legł, nie na to może, aby zasnął,

Lecz aby Rymwid miał się precz z komnaty.

I on, gdy widzi, iżby nic nie sprawił,

Ani co mówił, ani dłużej bawił;
Poszedł, a jako znał powinność sługi,
Wytrąbił ukaz, rycerstwo zgromadził,
Potem do zamku wrócił się raz drugi;
Po cóż? czy żeby znowu z panem radził? -
Nie, w inną stronę wiódł on kroki swoje:
Na lewe skrzydło zamkowej budowy,
Gdzie ku stolicy spadał most zwodowy,
Szedł kruzgankami przed księżnej podwoje.
Była naonczas księżęciu zameżną,
Córa na Lidzie możnego dziedzica,
Z cór nadniemeńskich pierwsza krasawica,
Zwana Grażyną, czyli piękną księżną;
A chociaż wiekiem od młodej jutrzzenki
Pod lat niewieścich schodziła południe,
Oboje, dziewczki i matrony wdzięki
Na jednym licu zespoliła cudnie.
Powagą zadziwia, a świeżością znęca:
Zda się, że lato oglądasz przy wiośnie;
Że kwiat młodego nie stracił rumieńca,
A razem owoc wnet pełni dorośnie.
Nie tylko licem nikt jej nie mógł sprostać, Ona się jedna w dworze całym szczyci,
Że bohaterską Litawora postać
Wzrostem wysmukłej dorówna kibici.

Książęca para, kiedy ją okoli
Służebne grono, jak w poziomym lesie
Sąsiednia para dorodnych topoli,
Nad wszystkich głowę wystrzeloną niesie.
Twarzą podobna i równa z postawy,
Sercem też całym wydawała męża;
Iglę, wrzeczono, niewieście zabawy
Gardząc; twardego miała oręża;

13

Często, my śliwa, na żmudzkim rumaku,
W szorstkim ze skóry niedźwiedziej kirysie, Spiąwszy na czole białe szpony rysie,
Pośród strzelczego hasała orszaku;
Z pociechą męża nieraz w tym ubiorze
Wracając z pola oczy myli gminne,
Nieraz od służby zwiedzionej na dworze
Odbiera hołdy książęciu powinne.
Tak zjednoczona zabawą i trudem,
Osłoda smutku, spółniczka wesela,
Nie tylko łoże i serce podziela,
Lecz myśli jego i władzę nad ludem.
Wojny i sądy, i tajne układy
Częstokroć od jej zależały rady,
Acz innym rzecz ta nie była świadoma;
Bo księżna, wyższa nad żon prostych rzędy,

Które zbyt rade, że panują doma,
Chciałyby z tym się popisować wszędy,
Owszem, cudzemu pilnie kryła oku,
Z jaką potęgą w sercu męża władnie;
Nawet baczniejsi i bliżsi jej boku
Nieprędko mogli zbadać i niesnadnie.
Mimo to Rymwid mądry odgadywał,
Gdzie mu jedyne pozostało wsparcie,
Szedł więc i księżnej wynurzył otwarcie
Wszystko, co widział i co przewidywał,
Jaka stąd dawnym zwyczajom obraza,
Książęciu hańba, narodowi skaza.
Mocno Grażynę wieść nowa uderzy,
Lecz panią swojej będąca postaci,
Udaje wrzkomo, iż temu nie wierzy,
Pokoju w głosie i twarzy nie traci.
“Nie wiem ja - rzekła - czyli nad rycerzy
Więcej u pana słowo niewiast płaci;
To wiem, że sobie sam radzi roztropnie,
Wiem jeszcze lepiej: co uradzi, dopnie.
Wreszcie jeżeli nagła gniewu flaga
Doczesną burzę w sercu jego wzbudzi,
Jeśli niekiedy, lotem młodych ludzi,
Chęć swą nad słuszność lub nad możność wzmaga: Zostawmy, niech czas i cicha uwaga

Rozjaśni myśli, zapaly przystudzi;

Pierzchliwe słowa niepamięć zagrzebie;

14

Tymczasem drugich nie trwóźmy i siebie”.

“Wybaczaj, księżno! O, nie są to słowa,

Co z ust w gorącej pryskają godzinie,

Których zagasłych pamięć nie dochowa;

Nie jest to zamiar, który w plątaninie

Chęci niewczesnych rodzi myśl jałowa,

Który jako dym zamroczy i zginie;

Te iskry znaczą wielki pożar w duchu,

Ten dym straszego zwiastunem wybuchu.

“Nie dzisiaj jestem przy pańskiej osobie,

Od lat dwunastu znał mię wiernym sługą;

Przecież na pamięć nie przywiodę sobie,

By ze mną mówił tak szczerze, tak długo.

Odkładać próżno; co rozkazał, zrobię,

Bo już rozkazał, bym przed gwiazdą drugą

Zgromadził wojska nad grób Peresieka;

Noc będzie widna, droga niedaleka”.

“Co słyszę, jutro? - biada mojej głowie!

Nie chcę, ażeby po Litwie gadano,

Że brat na bratnie następował zdrowie,

Wziął gardło lub dał za Grażyny wiano;

Pójdę i w pierwszej z książęciami rozmowie...

Owszem, dziś idę, chociaż już nierano;

Wprzód niżli nocną świt opędzi rosę,

Tuszę, iż dobrą odpowiedź przyniosę”.

Żegnają siebie po tym rozhowerze,

A w jedno miejsce dążyli oboje.

Księżna, i chwili nie bawiąc w komorze,

Spiesz w gmach pański przez tajne pokoje;

Rymwid, nie bawiąc i chwili na dworze,

Spiesz kruzgankiem i, w pańskie podwoje

Że nie śmiał wstąpić, na progu usiada,

Szczeliną patrzy i ucha dokłada.

Niedługo czekał, klamka zaszeleści,

Z ubocznych progów mignie postać w bieli.

“Kto?” - woła księżę, zerwał się z pościeli -

“Kto?” - “Ja” - odpowie znany głos niewieści.

Potem coś dłużej rozmawiać zaczęli,

A chociaż Rymwid domyślał się treści,

15

Głosu nie złowić, bo w echo wplątany

Połknęło miejsce lub odbiły ściany.

Rozmowa coraz zwawsza i zmieszana,

Coraz wolniała, coraz trudniej słyhać,

Częściej głos pani, bardzo rzadko pana;

Milczał, niekiedy zdawał się uśmiechać.

Na koniec księżna padła na kolana;

Wstał, nie wiadomo, podnieść czy odpychać,

Kilka słów potem wymówił goręcej,

A potem milczał i nie mówił więcej.

I było cicho; znowu postać w bieli

Przemknie się ku drzwiom, klamką zaszeleści; Czy uprosiła, czy się nie ośmieli

Prosić go dłużej - już w swój gmach niewieści Odeszła księżna. Książę do pościeli

Wrócił, legł; cicho, i widać z tej cisze,

Że go sen twardy wprędce ukołysze.

Rymwid daremnie jeszcze chwilę badał;

Odszedł nareszcie i w lewym balkonie

Giermka obaczy, który z Niemcy gadał.

Słucha ciekawie, lubo ku tej stronie

Nie szła rozmowa i wiatr ją okradał;

Wtem giermek ręką ukazał ku bronie,

Co by oznaczał, Rymwid łącno zgadał.

Strasznie to pychę Krzyżaka ubodło,

Zbiegł, chwycił konia, poskoczył na siodło:

“Przysięgam”- wrzeszcząc-“gdybym nie był posłem, Przysięgam na ten krzyż, komtura znamię,

Iż za obelgę, którą dziś poniosłem,

Prędko by zemstę znalazło to ramię.,

Między monarchy na poselstwach wzrosłem,

Ni przy cesarskiej, ni papieskiej bramie

Nie spotkało mię, co u twego panka:

Pod gołym niebem doczekać się ranka,

Iść precz, za czym? za giermka rozkazem?

Ale ostrzegam, że nas nie ułowi

Pogański wykręt i nie minie płazem!

Wołać nas wrzkomo przeciw Witołdowi,

A potem wspólnym otoczyć żelazem!

No, obaczymy, czy Witołd odbije

Ten miecz, zanadto waszej bliski szyje!

“Powiedz księżęciu, jeśli nie dowierza,

Sam niechaj spyta, powtórzyć gotow-em,

16

Choć razy dziesięć tymże samym słowem,

Teraz i zawsze; bo ze słów rycerza

Nic nie wyrzucić, jak ze słów pacierza.

A com rzekł usta, prawicą dowiodę.

Jama, którąście pod nami kopali,

Na waszą własną wykopana szkodę,

Dziś jeszcze, jeszcze tej nocy się zwali;

Tak, jakem Ditrich Halstark von Kniprode,

Komtur Zakonu! - Za mną, knechty, dalej “.

Zaczekał jednak, lecz po krótkiej zwłoce,

Gdy nic nie słyszał, bramą w pole goni;

Kiedy niekiedy zbroja zamigoce,

Kiedy niekiedy podkowa zadzwoni,
Kiedy niekiedy słychać rzenie koni,
Coraz znikają w dali i w pomroce,
Las ich na koniec i góra zasłoni.
“Jedźcie szczęśliwie, bogdaj wasza noga
Nigdy w litewskiej nie powstała ziemi!” -
Rzekł Rymwid patrząc z uśmiechem za niemi.-
“Dzięki, o księżno! jaka zmiana błoga,
Jak niespodziana! Proszę teraz, kto tu
Pochlebi sobie, że zna serce cudze?
Ów głos gniewliwy, owa postać sroga? -
Słowa wiernemu nie dał wyrzec słudze!
Ptaszego, zda się, chciał pożyczyć lotu,
By spaść co prędzej na Witołda głowę;
Wtem jeden uśmiech i słówko miodowe
Wytrąca oręż, zmusza do powrotu”.
Nie dziw, zapomniał starzec siwobrody,
Że księżna piękna, a Litawor młody!
Tak mówiąc z sobą wzniosł do góry oczy,
Może się lampa za kratą ukaże;
Na próżno patrzył, ciemność okna mroczy,
Wraca więc znowu i na ganek kroczy,
Azali księżę wołać nie rozkaże.
Na próżno czekał, zapytywał strażę,

Zbliża się ku drzwiom: w pokoju noc cicha,

A księżę dotąd snem twardym oddycha.

“Cuda prawdziwe! Nie odgadnę całe,

Jakim dziś wszystko idzie u nas torem;

Niedawno wołał w największym zapale,

17

Rozkazał wojsko zgromadzić wieczorem,

A sam spi dotąd? Miał wyciągnąć rano,

Stoją rycerze od Niemców wezwani,

A Niemcom z niczym odjechać kazano?

Któż zaniósł rozkaz? - oto giermek pani!...

“Ile z wczorajszej wróżyłem rozmowy...

Wprawdzie żadnego nie słyszał wyrazu,

Lecz długie prośby, głos pana surowy?

Miałaby księżna pomimo rozkazu

Ważyc się sama aż na krok takowy?...

Ufna potędzie niewieścich pieścideł,

Lękam się bardzo, aby tego razu

Zbytnej śmiałości nie puściła skrzydeł.

Prawda, iż nieraz poczynała śmieie;

Lecz to byłoby więcej niż za wiele”.

Dalsze rozmowy przerwał mu posłaniec,

Który wszedł cicho i z daleka mruga;

Więc oba śpieszą w zamku lewy kraniec,

Stamtąd krążgankiem zbiegła księżnej sługa: Wnet sama pani w sieniach go spotyka,

Wprowadza i drzwi za sobą zamyka.

“Radco sędziwy, niedobrze się dzieje,

Ale rozpaczy oddać się nie godzi;

Jeśli nas dzisiaj zawiodły nadzieje,

Szczęśliwsze jutro może wynagrodzi.

Bądźmy cierpliwi; nie robić hałasu

Między żołnierstwem i dworską gawiedzią.

Posły odprawim do innego czasu,

Ażeby księżę nagłą odpowiedzią

Nie przyrzekł Niemcom, póki zemstą płonie,

Co by rad cofnął, gdy z gniewu ochłonie.

“Ty się nie lękaj, jakkolwiek wypadnie,

Zamiarom pana nic się nie uszkodzi;

I potem wojsko może zwołać snadnie,

Jeżeli czas mu serca nie ochłodzi.

Dzisiaj miał jechać, ale wyznam szczerze,

Ja tak kwapionej wyprawie nie wierzę.

Ledwie w domowe powrócony progi,

Wczora zaledwie z piersi złożył zbroje,

Z dalekiej jeszcze nie wytchnąwszy drogi

Miałżeby znowu dziś ruszać na boje?

18

“Co słyszę, księżno? - ty mówisz o zwłokach!

Jak cię, niestety, rachuba omyli!
Już jest za późno, już po tylu krokach
Nie będzie czekał godziny, pół, chwili;
Wreszcie obaczmy. Lecz wprzód chciałbym wiedzieć, Jak przyjął księżę wczorajszą namowę?”-
Grażyna właśnie miała opowiedzieć,
Gdy ich zdarzenie pomieszało nowe.
Tętent jezdnego słyhać na dziedzińcu,
Zdyszały giermek dopada komnaty,
Przynosi. wieści od litewskiej czaty,
Która po ludzkim biegając gościńcu
Teraz od Niemców dostała języka:
Że wódz krzyżacki jazdę z lasu ruszył,
A za nią knechtów i obóz pomyka;
I że przed świtem, jak czatownik tuszył
I jak niemieckie wyznawały brańce,
Chce miasto ubiec i szturmować szzańce.
Niechaj więc Rymwid wraz do pana skoczy,
By go przebudzić i prędko uradzić:
Czyli na murach obrony rozsadzić,
Czyli na polu Niemcom zajrzeć w oczy.
Czatownik radzi, abyśmy się skradli
Do nich z ubocza, bo są niedaleko;
Wprzód nim się knechty z działami przywleką, Abyśmy z nagła na lud jezdny padli;
Tak zapędzonym na chrapy i rowy

Łacno rajtarom i bratom łby zmieciem,

Potem fusknechtów wzięwszy pod podkowy

Do szczętu plemię jaszczurze wygnieciem.

Mocno Rymwida dziwi ta nowina,

Daleko mocniej dziwi się Grażyna.

“Giermku!” - zawoła - “kędyż są posłowie?”

Umilknął giermek, a niepewne lice

I pytające topiąc w niej źrenice:

“Co słyszę, księżno?” - zdumiony odpowie -

“Alboż o własnym zapomniałaś słowie? -

Niedawno, kiedy piałły drugie kury,

Samaś mi rozkaz książęcy przyniosła,

Ażebym biegał co prędzej do posła

I wyprawił go przed świtem za mury”.

19

“Tak” - rzecze księżna, twarz odwraca zbladłą, Lecz pomieszanie widne w jej osobie

Do ust wyrazy nieporządne kładło; -

“Tak, prawdę mówisz, przypominam sobie.

Jakże to wszystko z głowy mi wypadło!

Biegnę - nie, stójmy - albo, wiem, co zrobię...” Stanęła, milczy, przymkniona powieka,.

Czoło pochyłe, w którym się przebija

Jakaś myśl, jeszcze ciemna i daleka,

W niepewnych rysach okaże się, mija,

I znowu wschodzi, całą twarz obleka;

Dojrzewa zamiar, staje się wyrokiem,
Już umyśliła, postąpiła krokiem.
“Tak jest, raz jeszcze idę budzić męża,
Wojsko niech zaraz w drogę się wybiera;
Ty, giermku, rozkaż osiodłać hestera
I wynieś resztę pańskiego oręża.
Wszystko to ma być natychmiast gotowe!
Przykazuję wam imieniem księżęcia.
Odpowiedź, starcze; wkładam na twą głowę.
Jaki cel, kędy mierzą przedsięwzięcia,
Nie gadać ani pytać do poranku;
Idźcie i pana czekajcie na ganku”.
Wybiegła, drzwiczki za sobą zatrzaśła.
Wybiega Rymwid, a myśli po drodze:
“Gdzie idę, po co? - Wszak wojska i wodze
Już zgromadzone, już wydane hasła”.
Odetchnął tedy, zwolnił nieco kroku,
Stanął z nagiętym ku ziemi obliczem
I myśląc długo, nie myślał o niczem:
Bo w mnogich zdarzeń i wniosków natłoku
Myśli samopas płaczą się bezładnie,
Ani ich rozum znużony owładnie.
“Próżno tu czekam; już bliski poranek,
Wkrótce się cała zagadka rozwiąże.

Muszę z nim mówić, spi czy nie spi książę”.

Więc stąpił prosto na pałacu ganek;

A wtem się z lekka rozwarły podwoje.

Litawor wyszedł sam jeden do sieni,

Szate miał, w jaką stroi się na boje,

Całą od sutej błyszczącą czerwieni,

20

Głowę pod hełmem, piersi miasto zbroje

Pancerz obwijał z żelaznych pierścieni,

W lewicy tarczę mniejszego obłędu,

A pas od miecza na prawym niósł rękę.

Gniewem lub troską zdał się kołatany,

Nierównym stąpił i niepewnym krokiem;

Gdy się zbliżały rycerze i pany,

Uczcić łaskawym nie raczył ich okiem.

Drżący z rąk giermka wziął łuk i kołczany,

Miecz nawet zwiesił ponad prawym bokiem,

A chociaż wszyscy omyłkę widzieli,

Przestrzegać pana nikt się nie ośmieli.

Już zstąpił z ganku, już chorągiew złota

Wzniesiona pocnie na dzień krwawy świtać;

Już dosiadł konia, już przyboczna rota

Miała go wrzaskiem i trąbami witać;

Lecz dał znak ręką, aby zamknąć wrota,

Jechać w milczeniu i o nic nie pytać.

A pacholiki i nadworne sługi

Aż za most wywiodł na dziedziniec drugi.

Stąd nie gościńcem puścili rumaki,

Ale na prawo skręcając się dołem,

Przepadli między kurhany i krzaki;

Znowu ku drodze nawracają kołem;

Wąwóz ciemnymi wiedzie ich zatoki,

Ścieśnione coraz rozsuwając boki.

Jest od przykopów miejskich tak daleka,

Jako niemieckiej broni grzmot doniesie,

Mała, zaledwie znana komu rzeka,

Wąskim korytem błędząca po lesie;

Ku drodze jednak coraz szerzej ścieka

Gubiąc się w wielkim jeziora okresie;

Puszczą okrywa z boków jej zwierciadła,

A z przodu góra wyniosła usiadła.

Tam gdy litewskie wymknęły się roty,

Ujrzą śród góry, przy blasku księżyca,

Zbroje, chorągwie, szyszaki i groty.

Błysnęło, zagrzmi na hasło rusznica,

Sypią się męże, ściskają się roty,

21

Murem krzyżacka stanęła konnica.

Tak w noc miesięczną wyglądają świetnie

Na czole Ponar zasadzone bory,

Gdy z nich oskubie wicher szaty letnie,

A rosa jasne wieszając bisiory

Nagle się mrozem w sron perłowy zetnie;

Błędnym przechodniom zdają się u wniścia

Lasy ze srebra, a z kryształu liścia.

Ten widok gniewy w książęciu podusza,

Skoczył z wyniosłym nad głową żelazem;

Wali się zbrojna w ślady jego tłuszczu,

Ale się wodze dziwią, że tym razem

Wojsko bez sprawy lada jako puszcza;

Ani ich zwykłym ostrzeże rozkazem,

Kędy sam myśli na czole ugodzić,

A jakie skrzydła odda im przywozić.

Więc Rymwid pańską zastępując wolę

Obiega hufy, szykuje śród drogi,

Wklęśle ku górze ściskając półkole,

Pancernych w środek, łuczników na rogi;

Tak zawsze Litwa zwykła stawić pole.

Dał hasło, chylą majdany do nogi,

Warknęły struny, świsnęła strzał chmura,

“ Jezus Maryja ! - naprzód, hop, hop, ura !” Dopieroż drzewca ułożywszy w toku,

Zewrą się bliżej, pierś na pierś uderzy.

Za cóż wydarła potomnemu oku

Noc i zwycięstwa, i klęski rycerzy? -

Swoi i cudzy zmieszani w natłoku,

Zewsząd szczęk razów, wrzask, chrzęsty pancerzy; Pyskają bronie, lecą hełmy, głowy,

Co miecz oszczędza, druzgocą podkowsy.

Książę jak skoczył, tak goni na czele,

Ani się jeden między tłumem boi;

Znają czerwony płaszcz nieprzyjaciele,

Poznali godła na hełmie i zbroi.

Cofa się, walczyć nie śmiała gromada,

Zwycięzca pędzi i na karki wsiada.

22

Lecz któryż z bogów siłę w nim osłabił?

Cóż stąd, że zbiegłych natarczywie goni?

Cóż stąd, że bije? - nikogo nie zabił,

Bezwładna szabla po pancerzach dzwoni,

Albo się zwija odbita żelazem,

Albo uchybia, albo idzie płazem.

Czując Krzyżacy tak słabe natarcie,

Odzyszczą serce; z okropnym hałasem

Nawrócą czoła, potkną się zażarcie

I gęstym włóczni otoczą go lasem;

Czy przelękniiony, czy splątany w tłumie,

Brać ich na szable i tarcze nie umie.

Trudno mu było całą unieść szyję,
Krzyżactwo zewsząd kole, strzela, siecze;
Wtem huf litewski nawałę rozbije
Biorąc go między puklerze i miecze;
Ten słabe razy swoimi poprawia,
A ten od cudzych razów go zastawia.
Już noc pierzchała, już różane włosy
Zorza na wschodnim roztacza obłoku,
Bitwa wre dotąd, ślepe lecą ciosy,
Ni w tył, ni naprzód nie ruszono kroku;
A bóg zwycięstwa, przyszłe ważąc losy,
Równy krwi ciężar stąd i zowąd bierze,
I szala dotąd w równej stoi mierze.
Tak ojciec Niemen, mnogich piastun łodzi,
Gdy Rumszyskiego napotka olbrzyma,
Wkoło go mokrym ramieniem obchodzi,
Dnem podkopuje, pierś górą wydyma;
Ten, natarczywej broniąc się powodzi,
Na twardych barkach gwałt jej dotąd trzyma, Ani się zruszy skała. w piasek wryta,
Ani jej rzeka ustąpi koryta.
Krzyżactwo, długiej niecierpliwe bitwy,
Na wierzchu góry stojący odwodem
Ostatni hufiec pędzą w środek Litwy;
Komtur ich wiedzie, sam uderza przodem,

A zmordowanych długimi gonitwy

Gdy naparł świeżym i dzielnym narodem,

Łamią się szyki, Krzyżactwo zwycięża;

23

Wtem z góry zagrział straszliwy głos męża.

Ku niemu wszystkich podnoszą się oczy:

Stoi na koniu, a jako rozwiodła

Szeroko cienie sterczących warkoczy

Na śnieżnej górze wybujiała jodła,

Tak go szeroki płaszcz dokoła mroczy,

Czarny płaszcz, czarny koń i hełm, i godła.

Trzykroć zawołał, zleciał na kształt gromu, Nie wiedzieć za kim albo przeciw komu.

Dobiega Niemców, między tłumem tonie,

Bitwy nie ujrzysz, ale zgiełk i jęki

Dają odgadnąć, w jakiej walka stronie

I jak straszliwy piorun jego ręki;

Tam szyszak zniknie, ówdzie sztandar padnie, Tłoczy się hufiec, miesza się bezładnie.

Jako leśnicy gdy sosny lub dęby

Sieką wzdłuż puszczy, słyhać łoskot w dali, Jęczą topory, chrobocą pił zęby,

Kiedy niekiedy wierzchołek się zwali;

Na koniec między wyciętymi zręby

Ujrzysz i mężów, i błyskanie stali:

Takie wysiekłszy środkiem Niemców łomy,

Darł się ku Litwie rycerz nieznajomy.

Spieszaj, rycerzu, ożywić duch męski,
Krzepić słabnących, spieszaj, jeszcze pora!
Litwini bliscy ostatecznej klęski,
Dzid i puklerzów warowna zapora
Już rozłamana, sam komtur zwycięski
Po całym polu szuka Litawora;
On się nie kryje, oba konie bodą,
Wkrótce śmiertelny pojedynek zwiodą.
Litawor szablę wynosi do cięcia,
Komtur dał ognia z piorunowej broni.
Zadrzą Litwini, pójrzą na książęcia;
Niestety, szabla wypadła mu z dłoni,
Cugle z słabego wyciekły ujęcia,
Już pod szyszakiem nie dotrzyma skroni,
Spływając z siodła już się bokiem chyli,
Kiedy mu swoi na pomoc skoczyli.

24

Jęknął mąż czarny, a jak czarna chmura
Ryknąwszy błysnie piorunowym gradem,
Z taką szybkością leci na komtura.
Zaledwie pierwszym zwarli się napadem,
Pojrząc, aliści komtur już pod koniem,
A rycerz bieży i tratuje po niem.
Gdzie obskoczyły książęcia dworzany,

Przybiega, chwyta, rwie pancerza węzły,
Ostrożnie zdiera blach zafarbowany,
Wyśledza postrzał głęboko ugrzęzły;
Wtem krew na nowo wytrysnęła z rany,
Ból zemdłego do zmysłów przywoła,
Otwiera oczy, spoziera dokoła
I znowu wciska na oczy przyłbicę;
Z gniewem żołnierze i sługi odpycha,
A Rymwidowi ściskając prawicę:
“Już jest po wszystkim, starcze” - mówi z cicha -
“Precz mi od piersi, szanuj tajemnicę;
Ratunek próżny, wkrótce umrzeć muszę,
Wieźcie do zamku, tam wyzionę duszę”.
Rymwid szerokie oczy w nim utopił,
Ledwie śmie wierzyć, od zmysłów odchodzi,
Upuszcza rękę, którą łzami kropił,
Dreszcz kości wstrząsa, pot mu czoło chłodzi, Teraz poznaje głos nie znany wczora,
Niestety, nie był to głos Litawora!
Tymczasem rycerz upuszczone wodze
Starcowi wręczył, sam do pana skoczył,
Rumaki każe nawrócić ku drodze
Chwiejącego się ramieniem otoczył,
Składa na piersiach, krew dłonią zaciska,
Dał znak, samotrzeć pędzą z bojowiska.

I zbliżają się pod okopy grodu.

Zaszli im drogę ciekawi mieszkańcy;

Ci bodąc konie przez tłumy narodu

W milczeniu spieszą na zamkowe szańce;

A skoro wpadli, uchylono zwołu,

Rycerz strażnikom przykazuje srogo

Ni tam, ni za się nie puszczają nikogo.

25

Wnet z resztą hufów ciągną bojownicy,

A choć wygrali tak przeważne pole,

Mała stąd radość była po stolicy;

Ból serca ścisnął, żałoba na czole,

Każdy się pyta troskliwy o pana:

Gdzie jest? czy żyje? jak głęboka rana? -

Nikt nie był w zamku, nikt o niczym nie wie; Podjęto mosty i zemkniono zwory.

Tymczasem w fosę, między gęste krzewie,

Schodzą trabanci z piłami, z topory,

Sieką chrust, wałają topole, modrzewie,

A ociosane pnie, gałęzie, wiory

Toczą na barkach i wozach do miasta;

Na taki widok żal i postrach wzrasta.

Kędy świątynie miał władzca pioruna

I bóg, co wichrem niepogodnym świszczę,

Gdzie woły, konie, trzoda srebrnoruna

Codziennie krwawi poświęcone zgliszcze,
Tam stos ogromny kładą pod obłoki,
Dwadziestem sążni długi i szeroki.
W środku dąb sterczał, a pod dębem stoi
Niemiecki braniec na dzielnym rumaku,
Z orężem, w hełmie i zupełnej zbroi,
Trzykroć łańcuchem przykuty do haku;
Wódz to krzyżacki, co był posłem wprzody,
Zabójca księcia, Dyterich z Kniprody.
Biegą mieszczanie, rycerze, kapłany,
Czekają końca, zgadywać nie śmieją;
Każdy zarówno w myślach kołysany
Między bojaźnią, żalem i nadzieją
W zamek smutnymi poziera oczyma,
A słuch na wieści wyprężony trzyma.
Przecież i trąba ozwała się z wieży,
I most opada, i wolnymi kroki
Rusza się orszak w żałobnej odzieży
Niosąc na tarczach bohatera zwłoki;
Przy nich łuk, włócznia, miecz i sajdak leży, Wkoło purpurą świeci płaszcz szeroki;

26

Książęce stroje, lecz nie widać lica,
Bo je spuszczone zawarła przyłbica.
To on, to książę, wielkiego pan kraju,

Mąż dużej ręki! któż mu równien będzie,
Czy gromić Niemce i hordy Nogaju,
Czy lud na słusznym rozsądzać urzędzie?
Panie nasz! za cóż dawnego zwyczaju
Nie widać w twoim pogrzebnym obrzędzie? -
Nie tak albowiem starożytność święta
Czciała twe przodki, litewskie książęta.
Za cóż do nieba nie idzie za tobą
Twój giermek, każdej nieodstępny drogi,
I z próżnym siodłem, okryty żałobą
Towarzysz pola, koń jelenionogi;
I sokoł, i psy, co wiatr pyskiem sieką,
I drugie z pyskiem wietrzącym daleko? -
Szemrała gawieź. - Rycerze na stosie
Składają ciało, mleko i miód leją;
Przy długiej trąby i fletni odgłosie
Śmiertelne pieśni wajdeloci pieją.
Starszy pochodnią wziął i nóż ofiarny.
“Stójcie!” - stanęli; - nadjechał mąż czarny.
“Któż on? - pytają wszyscy. - Któż on taki?” -
Poznało wojsko: on na polu wczora,
Kiedy litewskie złamano orszaki
I obstąpiono zewsząd Litawora,
Przypadł, odwagę stygnącą zapalił,

Niemców wysiekał, komtura obalił.

Tyle o czarnym rycerzu wiadano.

Dziś w tymże płaszczu, na tymże rumaku;

Lecz po co przybył? skąd ród? jakie miano? -

Stójcie i patrzcie: uchyla szyszaku,

Uchyla twarzy; on! Litawor! ksiązę!

Dziw nagły zmysły i mowę zabiera,

Na koniec radość skrzepły głos rozwiąże;

Opłakanego widząc bohatera

Wrzasną i klasną, wrzask o gwiazdy bije:

“Litawor żyje! Ksiązę, pan nasz żyje!”

27

Stał i ku ziemi dzierżał lice blade.

Hałas grzmi jeszcze, powtarzany echem;

Z wolna wzniosł czoło, obejrzał gromadę,

Za okrzyk lekkim dziękując uśmiechem.

Nie był to uśmiech, co z serca poczęty

Rozjaśni lica i w oczach zaświeci;

Ale jakoby gwałtem przyciągnięty

Usiadł na ustach i wkrótce uleci;

Tyle dodaje smutnej twarzy wdzięku,

Ile kwiat w bladym nieboszczyka ręku.

“Zapalcie zgliszcz!” - Pałą; ogień bucha,

A ksiązę dalej: “Wiecie-li wy, czyje

Zwłoki na stosie giną?” - cichość głucha -

“Niewiasta, choć ją męska zbroja kryje,

Niewiasta z wdzięków, a bohater z ducha;

Ja się zemściłem, lecz ona nie żyje!”

Rzekł, bieży na stos, upada na zwłokach

Ginie w płomieniach i dymu obłokach.

28

Omówienie

"Grażyna" to powieść poetycka, której wątek fabularny odnosi się do dziejów średniowiecznej Litwy. Ukazała się po raz pierwszy w II tomie Poezji w Wilnie w 1823 roku.

Treść utworu

Akcja utworu rozgrywa się pod koniec XIV wieku na Litwie, w czasie walk litewskich książąt dzielnicowych z wielkoksiążęcą władzą Witolda.

Utwór rozpoczyna się opisem zamku Litwora położonego "na barkach nowogródzkiej góry", do którego przybywają posłowie krzyżacy .

Tytułowa bohaterka Grażyna przeciwstawia się planom swojego męża, księcia Nowogródka, Litwora, który szuka pomocy u Krzyżaków w walce z Witoldem, synem Kiejstuta.

Witold, jedna z najwybitniejszych postaci na Litwie, obiecywał oddać Litworowi Litwę (ziemię będącą dziedzictwem jego żony, Grażyny) i uczynić go jej księciem, ale obietnicy nie dotrzymał. W tej sytuacji Litwor sprzymierza się z Krzyżakami przeciwko Witoldowi .

Rymwid, stary sługa księcia oraz Grażyna jego żona, próbują odwieść księcia od zdradzieckich planów. Niestety, ich próby są daremne. W tej sytuacji Grażyna bez wiedzy męża odprawia posłów krzyżackich .

Urażeni odjeżdżają, grożąc wojną. Moment ten można uznać za punkt kulminacyjny (moment najwyższego napięcia w utworze), będący momentem zwrotnym, zmieniającym zupełnie wydarzenia i losy bohaterów.

Grażyna doprowadza do bitwy wojsk Litwora z Zakonem i sama w wielkiej tajemnicy bierze w niej udział w stroju swojego męża. (Posturą była do niego bardzo podobna) .

W momencie, gdy wojska litewskie zostały rozbite, pojawia się rycerz w czarnym płaszczu .

Pomoc przyszła za późno. Już nic nie zdoła uratować Grażyny. Ginie ona od krzyżackiego miecza, w pojedynku z konturem krzyżackim Dyterichem z Kniprody. Widzi to czarny rycerz

Wojska nowogrodzkie odnoszą zwycięstwo, a czarny rycerz znika.

Według dawnego zwyczaju, ciało poległego wodza składane jest na stosie. Wajdeloci śpiewają pieśni. W czasie uroczystości ponownie pojawia się czarny rycerz i właśnie wtedy wszyscy dowiadują się, że jest to książę Nowogrodka, Litwor .

Książę daje rozkaz zapalania stosu. Do zgromadzonych mówi: .

Litwor, chcąc odkupić swoje winy, rzuca się na stos pogrzebowy swojej żony, popełniając samobójstwo.

Kompozycja i charakterystyka gatunku

Kompozycja Grażyny ma w sobie wiele niejasności np. zagadkowy charakter snu Litwora, czy też nieprawdopodobnie długą noc, w czasie której toczy się akcja utworu lub pojawienie się tajemniczego rycerza.

W Grażynie Mickiewicz ukazał typowe cechy utworów romantycznych: tajemniczość i niedomówienia. Sięgnął również do pierwiastków ludowych.

Prawdę historyczną połączył poeta z fikcją, kreując postacie literackie i tworząc dramatyczne sytuacje.

29

Grażynę, będącą powieścią poetycką (napisana jednozgłoskowcem) można zaliczyć do epiki.

Epicki charakter wyznacza tok narracji, dokładność opisów i sposób charakteryzowania bohaterów.

Maurycy Mochnacki (współczesny Mickiewiczowi krytyk literacki) tak napisał o Grażynie:

"Doskonałe malownictwo artystyczne, najpiękniejszy realizm poetycki, prawdziwe objawienie przeszłości."

Bohaterowie

Grażyna - żona księcia Litwora, pochodzi z zamożnego litewskiego rodu. Uchodziła na Litwie za jedną z najpiękniejszych kobiet. Łączyła w sobie wdzięk młodej dziewczyny i dojrzałej kobiety .

Wysoką, wysmukłą sylwetką, a także postawą, przypominała swojego męża. Piękna księżna nie lubiła niewieścich zajęć. Często jeździła konno i brała udział w polowaniach, od niej często zależały " wojny i sądy i tajne układy", gdyż ksiązę zasięgał jej rad. Grażyna nie chwaliła się tym nigdy, a więc mało kto o tym wiedział.

Była szczerą patriotką, odważną, nie wahającą się poświęcić życia dla sprawy narodowej. Nie godziła się na wystąpienie wraz z Krzyżakami przeciwko swojemu narodowi i Witoldowi.

Litwor - to bohater romantyczny, u którego dokonuje się proces przemiany wewnętrznej.

Żądny władzy, pełen pychy, nie przebiera w środkach w celu utrzymania niezależności. Gdy zrozumiał własną nikczemność i zdradę, zapragnął bohaterską walką, a później śmiercią odkupić swoją winę. Jest bohaterem dynamicznym.

Rymwid - jest człowiekiem w starszym wieku. Pełni funkcję zaufanego doradcy i przyjaciela Litwora. Kocha swoją ojczyznę i nie może pogodzić się ze zdradą. Usiłuje odwieść od niej księcia .

Problematyka

Głównym motywem utworu jest idea utrzymania jedności narodowej państwa litewskiego w XIV wieku. Pycha Litwora i patriotyzm Grażyny z problemu narodowego czynią problem moralny jednostki.

Zagadnienia do omówienia

1. Sytuacja polityczna na Litwie w ostatnim ćwierćwieczu XIV wieku (co w poemacie zgadza się z historią a co nie).
2. Elementy pogańskie w poemacie.
3. Wyróżniające cechy stylu "Grażyny".
4. Portret bohaterów utworu:
 - sposób prezentacji Grażyny i Litwora,
 - źródło konfliktu między parą książęcą,
 - postawy moralne,
 - tragizm losów małżonków.